

ԷՋ ՄԻ ՅՈՒՇԱԳԻՐԻՍ

(1896)

ԻՅՑ ԺԱՄ ՃԱՄԱԿԱՐՈՐԻ ՎՐԱՅ և ՄԱՄԼԱԳԱՄ ՂԻՂՈՑ

Անաչազարդ յունիսի գեղեցիկ առաւօտ մ'էր. գեռ լոյսը չբացուած՝ Սլաւոստի խոս-
րովա գիւղին տան մի մէջ հաւաքուելու էին
արք և կանայք, պատանիներ և օրիորդներ՝
իրենց վերջին ողջերթը մաղթելու մեղի։ Մեր
բարեկամներէն քանի մը կտրիճ երիտասարդ-
ներ, հագած կէս-բրդական հեծեալի հա-
մազգեստներ, արդէն իսկ պատրաստ՝ իրենց
աշխոյժ նոյգները սանձած՝ կը սպասէին
զմեզ ճանապարհ գնելու համար, մինչև ու-
րոշեալ սահմանակէտ մի հետերնիս պալու։
Մեր ձիերն ալ նոյնպէս թամբուած՝ յան-
ձնուած էին պատանիներու ձեռք, որ զա-
նոնք դուռն աւելն վեր վար կը քայցընէին
զբաղեցնելու համար, մինչև հասնէր բա-
ժանման վայրկեանը։ Իսկ մենք՝ մեր հա-
ւատքով լի մամիկներէս ուսած բարեպաշտ
սովորութեան համաձայն՝ գնացեր էինք վեր-
ջին անգամ՝ աղօթելու մեր եկեղեցւոյն մէջ
և յանձնելու զմեզ Աստուծոյ պահպանու-
թեան, յառաջ քան մեր երկար և վտան-
գալից ուղեւորութեան ձեռք զարնելը։ Նոյն
օրը պէտք էր մենք ինն ժամ գրեթէ անընդ-
հատ ճամբայ ընէինք. մեր նոյն աւուր գի-
շերային կայարանն պիտի լինէր խոյ քա-
ղաքէն երեք ժամ հեռավորութեան վրայ գէպ
'ի հիւսիսային արեւելեան կողմը գտնուած
Մալխազան գիւղն, ուր քանի մ'օր ծանօթ
բարեկամի մը հիւրասիրութիւնը վայելելէ
վերջ՝ պիտի անցնէինք Ռուսաստան՝ Զուլ-
ֆայի քով կտրելով Երասխի սրավանդ ալիք-
ները, և անտի ճանապարհիս յառաջ պիտի
տանէինք գէպ 'ի Եւրոպա. գէթ այդ էր այն
ժամանակ մեր գիտաւորութիւնն։

Երբ եկեղեցիէն առն վերադարձանք՝ ար-
դէն սամուլարը եռացման մէջ գտանք, և մեր

ճոխ նախանշան ալ պատրաստ էր՝ շնորհիւ
զմեզ հիւրասիրող ժիր տանտիկնոջ։ Վերջին
անգամ՝ մեր ազգականներու և բարեկամնե-
րու խմբին մէջ բոլորած՝ պիտի վայելէինք
աւանդական պարակային ազնիւ և ջերմ չայը
և Սլաւոստի ընտրեղազոյն սեբն ու կարագն
ու մեզրը։

Ուղեւորներս չորս երիտասարդ էինք՝ ա-
ւելի կամ պակաս տարիքով և զանազան դա-
սակարդի վերաբերեալ. մեզմէ երկուքը բնիկ
խոսրովա գիւղէն էինք, և երկուքը պան-
դուխտ էին։ Վերջիններէս մին՝ որ մեզմէ
շատ աւելի տարիք ունէր, գրեթէ քառասն-
ամեայ լինելով, և մեր խմբին գլխաւորն
էր, և որոյ համար տխրախառն եռանդեամբ
այն սեղ ներս ու դուրս հաւաքուած բազմա-
թիւ ամբոխէն այնքան համակրութեան ցոյցեր
կը լինէին, կարնեցի վարդապետ մ'էր,
որուն այս կողմերս գայուն և աշխտեղէն մեկ-
նելուն պատճառներն, ինչպէս նաեւ նորա
անձնաւորութեան ծանօթութիւնն և Պարս-
կահայոց սահմաններում հինգ տարուան ըն-
թացքի մէջ ցոյց տուած զործունէութիւնն՝
Յուշադրքիս ուրիշ էջերու կը պատկանին։
Երկրորդ պանդուխտն էր երիտասարդ մի՝
Մալխազան գիւղէն, որ իւր գիւղին թուր-
քերուն տուած նեղութիւններէն ազատելու
համար՝ իւր ամուսնոյն և պառաւ մօր հետ՝
երկու տարեէ վեր այս կողմերս եկած էր, և
այժմ ալ լաւազոյն կենաց և գործի յոսով՝
պիտի գնար Ռուսաստան՝ փող վաստակելու։
Նորա ծնողքը վանեցի էին, և այնտեղէն՝
զանազան դժբախտութիւններ կրելէ վերջը՝
գաղթեր էին խոյ գաւառի մէջ և հաստա-
տուել էին Մալխազան գիւղը, ուր կ'ա-
պրէին խաղաղութեամբ, թէպէտ և հազիւ
օրապահիկին ճարելով։ Այդ երիտասարդի
հայրն վերոյիշեալ Մալխազան գիւղին տէրն
տէրն էր, որ թուականէն գրեթէ տասնու-
օրեց տարի առաջ վախճանէր էր, և այն
վերն մինչև հիմա այդ գիւղը մնացեր է ա-
ռանց յատուկ ծխաւոր քահանայի։ Այդ ե-
րիտասարդը իւր հետ վեր էր առեր վար-
դապետն՝ իրեն ճանապարհի ծառայ, ձրիա-
բար մինչև Բաթում տանելու պայմանաւ։
— Իսկ երկու ընկերակից խոսրովացիներս

նոյն վարդապետի հետ պիտի գնայինք Կոստանդնուպոլիս, և այնտեղէն պիտի անցնէինք Եւրոպա՝ սովորած ուսումնիս և կրթութիւնիս բարձրագոյն հաստատութեան մի մէջ զարգացնելու նպատակու։

Հասած էր մեկնելու վայրկեանն. կր սպասուէր միայն Դասիւրէթի առաջնորդական Տեղապարհ՝ Յովսէփ Սարաճեան վարդապետի գալուստեան, որ նոյն օրերը Սալմաստ կը գտնուէր ۞ որ և նախընթաց իրկիւն իմացուցեր էր Կարենցի վարդապետին, թէ 'ի նշան իւր եղբայրական և համասիրտ բարեկամութեան' պիտի գար քանի մը ձիաորներով՝ ընկերելու նորա հետ հանդիսապէս մինչեւ Մուանլըք գիւղի մօտ, և այնտեղ սղջերթի մաղթանաց բաժակներով՝ թարգման պիտի լինէր Սալմաստի Հայոց երախտանահաշ զգացմանց ۞ Բայց այս առաւօտ փոխաբէն առաջնորդական Տեղապարհին երևեցաւ նորա սուրհանդակն, թուղթ մի մատուցանելով Կարենցի վարդապետին, որով Տեղապարհն կը ժանուցանէր ցաօք սրտի թէ Սալմաստի կուսակալին յանկալածական այցելութիւն մի իւր մօտ այն պահուն, և միանգամայն Դասիւրէթէն ստացուած հեռագիրի մի տւանձաճար գործոյ վերաբերութեամբ՝ արգելք կը լինէին իւր մօտաց նախընթաց գիտաւորութեան, որով անձամբ չկարենալով իւր համակրանաց ցոյցերն յայտնել, շնորհալի բացատրութիւններով բարի ճանապարհ կը մագլթէր Կարենցի վարդապետին, որուն 'ի պատիւ իւր կողմէն ուղարկէր էր քանի մի ձիաորներ ուղեցնելու մինչեւ սահմաննալ կէտ մի ۞ Կարենցի վարդապետն ալ թղթով իւր շնորհակալութիւնն յայտնելով՝ խնդրեց համեստաբար թէ Տեղապարհին ձիաւորներէն և թէ ուրիշ հեծեայններէն, որ անպատճառ իր խաբէր համար այնտեղ իրեն մնաք-բաւական ընդունին, Սալմաստի ազգայնոց զէպ առ ինքն ունեցած զգացմունքն իրեն բացալ յայտ լինելով, և անկարօտ նորանոր սիրոյ և յարգանաց հանդիսաւոր ցոյցերու, որք կաբող լինէին զուցէ, ոչ բարեխաճ ամանց մշտքերու մէջ առիթ արթնցնել 'ի վնաս իրեն նորանոր զրպարտութիւններ յօրինելու և պէտք չնշած տեղեր գրելու ۞ Ալամայ

բոնողատուեցան ձիաւորք վարդապետի թախանձանաց և խաբրին զիմանելու. այնուհանդերձ քանի մի մտերիմ հեծեալք և հետիտք մինչեւ կէս ժամու ճանապարհ մեկը ընկերելէ ետ չկեցան ։

Արդէն ժողովրդեան վերին աշահամբոյրն և վարդապետի օրհնութիւններն ու լացող թըշուառները միխթարելն ու ամենուն քաջութեան տալն՝ խռնուած մեր ծնողաց, եղբարք և քոյրերու և ազգականաց սրտաճըմլի բաժանման ողբերուն և հեկեկախառն համբոյրներուն հետ՝ մեր ամենուս սիրան ալ շարժեալ էին, և թէպէտ ինքնեք ձիերու վրայ նստած յառաջ կը գնայինք, այլ սրտերնիս և արտասուալից աչքերնիս զէպ 'ի մեր տնեցիներն ուղղած՝ մեր ուղղութեան դէմ՝ ընդդէմ ճամբայ կը կտրէին ։

Հաջիւ թէ խռնուած ամբոխէն ազատուելով՝ համարձակ սկսան մեր ձիերը քայլել և մօտենալ գիւղի եղբրքին, և անա ողորմելի տեսքով պատուոտուռ քրջերու մէջ պատասուած տիրալէմ՝ աղերաստոր աղքատներ և տառապեալ պանդուխտներ՝ զիւղէն զուր ելելու ճամբանուս ծայրը կտրելով, մէկը ձեռամբարձ ծունը դրած, միւսը գետնի նորա ճանապարհի լայնութեամբ պարզուած, ուրիշ մը ձիուն սանձը բռնելով, այլ ոք աղերսագիր մատուցանելով, առէն մէկն զանազան զիրքերու մէջ՝ չէին թող տար որ վարդապետի ձին անցնի և հեռանայ ۞ Դիւա վերին բողոքը կը ներկայացընէին վարդապետին Սալմաստէն հեռանալուն դէմ. այդ բողոքն նորա համար էր՝ որ վարդապետի հեռանալով՝ շատ մը Աղբակէն և վանէն փախած պանդուխտ աղքատներ և տառապեալ կնիկներ, զորս նա միշտ որդիքս և սիրելի եղբայրներս կամ քոյրերս տիտղոսով կը կոչէր, պիտի զբրկուէին այնպիսի հոգեւորականէ մը՝ որ իրենց համար թէ՛ հոգեւոր հօր, թէ՛ մարմնաւոր բժշկի և թէ՛ առատանկալ խնամակալի պաշտան վարած էր այնքան տարի, իւր աղքատասէր բնաւորութեամբ ۞ Վարդապետը կեցուց իւր ձին, և միխթարելով զիրենք և յոյս տալով թէ « Աստուծով շատ չեմ աշխարհ, կը դառնամ զարձեալ ձեր բոլր », նոցա ասկերուն մէջ զետեղեց ծածկաբար քա-

նակ մը փայլուն մետաղներ, և նոցա շնորհակալութեանց փոխարէն իւր օլը մատուցանելով անոնց շրթներուն՝ սիրան ելած և աչքերն արցունքով լեցուած՝ քեցց յառաջ իւր ձին և հեռացանք։ Տխրագին պառաւ մի իւր օրիորդ թոռնեկին ձեռքը բռնելով՝ վերջին համբոյր մատուցանելու ատեն՝ իւր արտասուօք թրջելով վարդապետին օլը, կ'ըսէր. « Հայր տուրք, մեզի սուտ մխիթարանք մի տար. մենք գիտե՞նք դուն ալ յես դառնար. ֆրանկներն այստեղ քեզի չեն ուզեր. Աստուած անոնց տունը քանդէ »։ — Տասը վայրկեան ճանապարհ կտրելէ վերջը՝ դուխս դարձուցի վերջին հայեացք մ'ալ տալու իմ ծննդավայրիս, և ահա աչքիս դպաւ նոյն տառապելոց խումբն, որ դեռ այնտեղ ճամբուն բերանը անշարժ կեցած տխուր պիքբով՝ կը նսգեին վարդապետի կողմը, և պիտի նայէին դուզէ երկար մինչեւ որ ուղիղ ճանապարհը խոտորելով՝ անհետ ընէր բոլորովին նորա կերպարանաց հետքն նոցա սեւեռած աչքերէն. իսկ սրտերէն . . .

Էյ յիրաւի կէս ժամու ճանապարհէ վերջը խոտորելով՝ հասանք ծանօթ քաժամնան կէտը ամէն ուղեւորաց համար. ընդարձակ և բաւականին խոր առու մը խոխոյնելով կը կտրէր մեր ճամբան իւր լայնութեամբ, և բնական սահմանագիծ մի կը դնէր մեր և մտերիմներու քայլերուն առջեւ, ուր հարկ էր մեզ վերջին ողջոյնիս տալ վերջին ծանօթ դէմքերու։ Դուրս հանուեցան քանի մը սրտակներ և զաւթիկներ օղուոյ, իբրեւ Ամեն մի կցելու այն երկար բարի երթի և օղջամբ վերադարձի մտղծանաց՝ որք ժամբով հնչեր էին այն առաւօտ մեր ականջներուն մէջ։ Դարձեալ համբոյք, դարձեալ արտասուք, դարձեալ թաշկինակաց հեռուէն ծածանումնք, իսկ իբրեւ վերջին մնաց-բարով մեր կողմէն քանի մի շառաչումնք հրացանաձգութեանց վերջ դրին յետին հրածեշտին։ Ալ անկէց ետքը գիւղի կանաչազարդ պարտէզներն ու ձոր բուսականութեամբ ուռնացած և ցորենի հասունցած արտերն ու բանջարանոցներն անհետացան։

Միւս կողմէն առջեւնիս կը պարզուէր հիւսնայի տեսարան մը Դիլիման քաղաքա-

ւանին պարսպաց մօտ ելեւէջներուն մէջ։ Դիլիման՝ Սալմաստի կեդրոնասեղին կը համարուի այժմ, որ և օրէ օր աւելի բազմամարդ կը դառնայ և աւելի առեւտրական կեդրոն՝ ի փաստ իւր մերձակայ Քօհնաշահարին (Հին Քաղաքին), որ է նախնեաց Չարեանդ ընդարձակ և ծաղկած քաղաքին տըխուր և մասնական մնացորդ մի, հանդերձ իւր Սուրբ Յովհաննէս բլրով և արաքական բոլորաշէն խայտաճամուկ ապակէբոսած կղմին տրաքործ բարձր աշտարակով, որ նոյնպէս աւերակ մնացեր է մշակուած արտերուն մէջ և նախնի Հայոց ամենահին գերեզմանատնով, որոց ամենուն ալ մանրամասն նկարագիրն Յուշադրոցս ուրիշ էջերու մէջ ամփոփուած են։ Դիլիմանի չորս կողմը պատած էին կաղամախի ծառոց արուեստական գեղեցիկ և ընդարձակ անտառներով և արտերու և առուների ճանապարհաց եզերքը կարգաւ դժմ առ դժմ տնկուած վայրի ուռենիների խիտ առ խիտ յաճախութեամբ շրջապատուած և զարդարուած շատ գիւղեր, որք Սալմաստի դաւարի լեռնալաշտին վրայ կարծես ճիւղեր ճիւղերու կցած՝ իբր ձեռք ձեռքի տուած պարաւոր գեղուհիք լինէին, և պայծառ արեգական ճառագայթից ներքեւ գոյնզգոյն աստիճանաւորութեամբ դալարութեան մերթ կանաչազուարթ ժմտելով և մերթ օսկեղող ծիծաղելով՝ անցորդաց օրիտն ալ աչաց նման զրաւն ու գերել ուզէին։ Հարապային արեւմտեան կողմէն՝ Ալան, Սաւրա, Խոսրովա, Հաֆթուան և Ահրեան գիւղերն, և հիւսիսային արեւելքէն՝ Փայաշուկ, Կալասար, Հախսիբան, իսկ հարաւային արեւելեան դիէն՝ Ուլա, Մահլամ, Չուալով, Սառնա, և հիւսիսային արեւմուտքէն՝ Սարաբուկ, Վարդան, Ռազաւա, Մուանջըք, ուրիշ բազմաթիւ միջանկեալ մեծ կակ և փոքրիկ գիւղերու հետ միասին, աւելի կամ պակաս հեռավորութեամբ՝ մէկ կամ լաւեւ մէկ քանի դաւարի պարիսպներ ձեւացուցեր էին Դիլիմանի հողաբլուր պարսպաց չորս բոլորը, ընդարձակ՝ ժրջան որ սրատես աչք մի կարենար հեռաձգել իւր տեսութիւնը։

Մենք ճամբանիս կը շարունակէինք դէպ ի հիւսիսային արեւմուտք. մէկ ու կէս ժամ

էր ձիերիս քշեր էինք հասարակաց համարուած ճամբէն դուրս՝ աւելի կարող ճանապարհներով, անընդհատ անցնելով առունքեր և առուակներ, լճացեալ ջրեր ու հեղեղատներէ փոսացեալ ցամաք ելեւէջներ, և արդէն մօտեցեր էինք վերջին գիւղին՝ Մուանջըքէ, երբ զգացինք մեր թիկունքէն արագալուզ ձիերու ամրակաց զբփրուտոց մի. գլուխնիս ետ դարձուցինք, և ահա ըսկէի մէջ մեր քով հասան քաղաքային—զինուորական համագգեստով երեք հեծելաօրք, որք իրենց խոնարհական յարգանաց ողջօրը մատուցանելով վարդապետին, սկսան սանձել ձիերնուն աշխոյժ մեզ հետ ուղեկցելով։ Այդ ձիաւորներէ երկուքը կը վերաբերէին Սլաւաստի Սարփարաստին (Քրիստոսէից համար սահմանուած յատուկ դատաւորին), այսինքն՝ Պարսից արտաքին—գործոց նախարարին գործակատար Շահապէ Մուհամմէդ Միրզա Խանի, աջ որ կանխաւ գերեւ կը վարդապետն ճանապարհի ապահովութեան համար՝ իւր արշիններէն երկու անձինք զինուած մեզի ուղեկից դրկելու մինչեւ խոյ, և երրորդն ալ Սլաւաստի միւսիւրմանաց գատաւորին, այսինքն՝ ներքին—գործոց նախարարի ներկայացուցչին հեծեալներուն համագգեստը կը կրէր, որ ամսանելով վարդապետին՝ մատոյց Դատաւորէն գրուած՝ բարի—երթիք քաղաքաւարի մաղթանաց համառօտ նամակ մը, և յայտնեց մի և նոյն ժամանակ որ ինքն իւր բարձր գլխէն պատուէր բնդուներ էր ուղեկցելու մինչեւ խոյ, և մեր այնտեղ ողջ և հանգիստ հասնելուն քարի լուրը վերադարձնելու իւր տիրոջ՝ վարդապետին երկտող մը և թէպէտ և վարդապետն այդ ազնիւ մեծարանաց փոխարէն ուղեց, ինչպէս սովորութիւնն էր, առատ պարգեւ տալով՝ վերադարձնել Դիլիմանի գատաւորին հեծելաօրք, բայց վերջինս հրաժարեցաւ իսպառ թէ՛ ընծայ բնդուներէն և թէ՛ վերադառնալէն, յայտնելով թէ իրեն անպայման պատուէր եղած էր իւր մեծէն՝ մինչեւ խոյ ընկերելու, որուն պէտք էր հնազանդիք և սկսաւ իւր ձին յառաջ քշել առ ի պատիւ՝ իբր ռահիլիայի պաշտօն կատարելու։ Միւս երկու ձիաւորք մեր թիկունքէն կու գային մեզինից քէլ հեռաւորութեամբ։

և երբեմն երբեմն գիւղերու մօտեցած ժամանակ՝ հրացաններ կ'արձակէին, ինչպէս սովոր են ընել իրանի պետական պաշտօնէից համար՝ երբ գիւղի մէջ մտնելու լինին, իրեւազ մը գիւղականաց՝ ճանապարհներու վրայ մի կողմէն քաշակելու, և հետուէն ձեռքերին կուրճքի վրայ սեղմած՝ յարգանաց 'ի նշան՝ գլուխ իջեցնելու պատուաւոր անցորդին։ Վարդապետը թէպէտ եւ իրանի պետական անձնաւորութիւն չէր, այլ պարսկական շողորդութիւնն իւր սովորական օրէնքն 'ի գործ կը դնէր՝ վերջը մեծագոյն վարձատրութեան ակնկալեօք։

Մուանջըք գիւղի մէջ՝ Թուրքական սրբանոցի մ'առջեւէն անցած առեկնիս՝ նոյն սրբանոցէն դուրս ելաւ և իւր դրան քով պատրաստ ձիուն քամակը ցառկեց Միրզա Ալիջան գաւաղն իւր համագգեստով, նախ օսմանեան յարգանաց քեմէլլահի ձեւը կատարելով զէպ 'ի վարդապետը։ Սա խոյի օսմանեան հիւպատին գործակատարն էր Սլաւաստի մէջ, և եկած այնտեղ կը սպասէր մեր հասնելուն, որ վարդապետին ուղեկից լինի մինչեւ խոյ քաղաքը, իրեւ 'ի պատիւ բարձրատիճան օսմանեան հպատակի և Սլաւաստի օսմանեան հիւպատոսական պատու պաշտօնէի։ Վասն զի այդ պաշտօնն ալ վարքէր էր վարդապետն Սլաւաստի մէջ 1892—94 տարիներում, երբ զեռ խոյի մէջ օսմանեան հիւպատոս չէր հաստատուած։

Այս ամէն նախազգուշութիւններն թէ վարդապետին և թէ՛ տէրութեան պաշտօնէից կողմէն՝ զուր տեղ չէին. որովհետեւ այն ժամանակներն, Նասրէդդին Շահի սպանուելէն վերջը, զեռ եւ նոր գահակալեր էր Մուլաֆէրէզդին Շահը, և ամթող պարագութեան ժամանակ անկարգութիւն սիրող մարդիկ համարձակութիւն էին առեր, և խուժեր կազմած՝ լեռներու մէջ և ճանապարհաց վրայ անցորդներ և կարաւաններ կը կողպատէին, և օր չէր անցնիր որ զգալիս ճանապարհորդաց արկածներ չլսէինք։

Իրաւ է, քանի որ գիւղերու շրջանակին մէջ ճամբայ կը կարէինք՝ ոչինչ վտանգ չէր կարելի սպառնալ մեզի. բայց Մուանջըք գիւղէն անդին՝ մինչեւ Սլաւաստի խոյէն

պատող լեռնանցքի ստորոտը՝ դեռ մի ժամէն աւելի ճամբայ կար, և այդ ընդարձակ անշէն դաշտալայրի մէջ կարելի էր մօտակայ լեռնեռէն վայրենի քրդերու զինուած հրոսակներ մեր վրայ գային, կողպուէին սպաննէին և դարձեալ անհետանային իրենց լեռներուն մէջ ցրուած զիւղերը և Սլապէս նաեւ կարելի էր նոյն իսկ լեռնանցքին մի և կէս ժամու դըժուարութեամբ թափառական թուրք աւազակաց խումբ մը մեզ պատահէր, և նոյնպէս կողպուէր սպաններ և անպատուհառ մնար։ Այդ տեսակ դէպքեր Պարսկաստանին՝ և մանաւանդ Սլաւմաստի մէջ՝ սովորական արկածներ կամ օրական հասարակ պատահարներ համարուելով՝ խորհմ աղետուրք պէտք էին կանխաւ զգուշանալ։ Ուստի բաց 'ի վերոյիշեալ շրջապատեցական հեծեալներէն, մենք երեքնիս ալ զինուած էինք հրացանով և դամաշով։ Իսկ վարդապետը կը տանէր իւր վրայ ծածկուած փոյրիկ վեցհարուածեալ մը, փամփուշտներով լի քնամարտով մը՝ զոր զգեստին ներքեւ իբրեւ գօտի կապած էր մէջքը։

Դեռ երեք ամիս առաջ այս ճանապարհին վրայ աւազակներու ձեռքն ընկեր էին ամբողջ կարաւանի մը հետ նաեւ իմ այժմեան ուղեկից խոտորվեցի Գէորգ երիտասարդն իւր հօրեղբոր որդւոյն հետ և նաեւ վարդապետի եղբայրն, երբ մի և նոյն օրը վերջինս Սլաւմաստէն խոյ կը գնար, իսկ առաջիններն խոյէն Սլաւմաստ կը վերադառնային՝ ուր գնացեր էին կարեւոր գործոյ մը համար՝ վարդապետէն ուղարկուելով, վերադարձին՝ իրենց ուղեկից օճեւելով նաեւ խոյի սամանեան հիւպատին Ալաքբար անուռով գալագն, որ Սլաւմաստէն խոյ տարած էր օսմանեան հպատակ յանցաւոր մը և Սլաւմաստ կը դառնար։ — Այժմ վերոյիշեալ ինձ հայրենակից Գէորգ երիտասարդի փափաքն էր՝ որ այդ մարդածախ լեռնանցքէն խոտորելով, որուն թուրքերը Մուսանըլքի գեադաշի անուռը կու տան, թէպէտ և աւելի երկար՝ բայց ապահովագոյն ուրիշ լեռնանցքէ մ'երթանք դէպ 'ի խոյ, թէպէտ և ամէն կողմ ալ հաւատարմապէս նոյնպիսի պատահարք կրնային հանդիպիլ։ Բայց վարդապետի քաջալերութիւնն և ան-

վախ արիւթիւնն՝ բարի յոյս և ապահովութեան վստահութիւն տուաւ մեզ։ մանաւանդ որ ինքը վարդապետը կը փափաքէր այն աւազակութեան արկածի տեղդոյն վրայ լսել Գէորգէն՝ իւր եղբոր և նորա ընկերակցաց կողոպտուելուն տեղագրական նկարագիրը։

Արջնիս դեռ քառորդ ժամու ճանապարհ կար լեռնոտն հասնելու և Այստեղ այլ եւս չէին տեսներ զիւղորայք այնպէս խիտ առ խիտ և կամ գեղեցիկ կանաչութեամբ զարդարուած՝ ինչպէս Սլաւմաստի կեդրոնը։ այլ հեռուն լեռնաշղթային ստորոտին վրայ դէպ 'ի մեր աջակողմը կը նշմարէինք Չիլիակ թուրքաբնակ մեծ գիւղի պարտէզները, իսկ ձախ կողմերնիս կաւաշէն հիւղերով և առանց կանաչութեան քանի մ'աննշան և վայրենի զիւղեր, որոց շնորու ռոնալու ձայնը հեռուն ականջինս կը հասնէր։ Դիմացինս լեռանց զառ 'ի վերին վրայ տեղ տեղ խոտաւէտ տարածութիւններ կը պարզուէին, և քարուտ ամայութեանց մեռելատիպ տխուր տեսարանին կենդանութիւն կու տային ոչ սակաւ աւրածող ոչխարներու և կովերու նախիրներ, որոց մօտ՝ հաստ բիրը ձեռքերնին, խէնջարը գօտիներն և ատրճանակը լեցուն առձեռնպատրաստ՝ կը հակէին քանի մը թուրք հովիւներ մօտակայ գեղերու։ Շատ անգամ այդ հովիւներն իրենց ճարպիկ զոդեր և փոքրիկ աւազակներ են և անպատասպար ուղեւորի որսորդներ, երբ աղքատ թուրքեր խոյէն դէպ 'ի Սլաւմաստ և կամ ընդհակառակն՝ իշաբարձ փայտ կամ աղ և կամ միրգեր գաւառէ գաւառ անցընեն վաճառելու։ Այդ հովիւ փոքրիկ աւազակներու պահանջն ընդհանրապէս շատ համեստ կը լինի այդ անցորդներէն։ Նոքա ոչ կը սպանեն և ոչ ալ կը մերկացընեն, այլ կը զոհանան երբեմն յաւանակն իրենց սեփականելով, երբեմն քանի մը դառն սեւ փողով որ անցորդին մօտ զբառնուի, և կամ երբեմն նորա ճանապարհի գործածութեան համար վեր առած ծխախոտը կէս 'ի կէս իրենց և ուղեւորի մէջ եղբայրաբար բաժանելով։

Շառայարեմի

ՈՒՂԵՒՈՐ